

930.2:37(477)"1917/1920"

Н.В.Крик

Джерела про забезпечення шкіл України навчально-методичною літературою у 1917–1920 рр.

Проаналізовано спектр наявних джерел з проблеми забезпечення українських шкіл підручниками та посібниками в революційну добу 1917–1920 рр.: архівні документи, періодичну пресу, мемуарну літературу. Подаються відомості про законодавчі акти (закони, накази, універсали та інші офіційні документи органів влади і управління), які відображають етапи та шляхи формування правового поля й законодавчої основи діяльності органів освіти при проведенні українізації шкіл та комплексного чи часткового вирішення проблеми забезпечення їх навчально-методичною літературою. Висвітлюється діловодна документація, яка містить доповіді, звіти, розпорядження, законопроекти, звернення, накази, інструкції, службове листування, статистичні відомості, тобто матеріали, що розкривають складний процес реалізації планів надання під навчально-виховний процес кожному початковому і середньому закладі освіти необхідних україномовних підручників і посібників. Розглядаються опубліковані збірники документів і матеріалів, які містять певну інформацію про наради, тексти постанов, розпоряджень, ухвал, які стосувалися забезпеченості навчальних закладів зазначеною літературою. Характеризуються матеріали періодичної преси доби Української революції 1917–1920 рр., в яких публікувалися різноманітні за видами, жанрами і походженням матеріали, друкувалися документи урядових структур, зокрема різноманітні рішення освітянського міністерства. За матеріалами цих газет простежується послідовність розв'язання завдань із українізації школи та забезпечення її навчально-методичними виданнями. Проаналізовано мемуари діячів українського національно-визвольного руху, що дають певне уявлення про тогочасне суспільно-політичне життя в Україні і погляди різних прошарків населення на процеси українізації школи та навчання дітей на основі україномовних підручників і посібників.

Ключові слова: джерела, архівні фонди, мемуари, періодична преса, українська національно-демократична революція, українська школа, підручники, видавництво, видавнича діяльність.

Тривалий час в Україні найбільш болісною проблемою була відсутність української школи та необхідних для навчання підручників. З розгортанням національно-демократичної революції 1917–1920 рр. ця проблема з теоретичної площини перейшла у сферу конкретної діяльності нових органів влади. В цілому за весь цей час були здійснені реальні кроки по створенню української школи та забезпеченні її навчальною літературою. У роки виборювання державності було запроваджено ряд організаційних заходів з українізації, а саме перехід шкіл на викладання українською мовою, введення до структури освіти українознавчих

дисциплін, створення українських підручників, словників, методичної літератури. Актуальність дослідження цієї теми зумовлена не лише схожістю подібних процесів і проблем, яких зазнало українське суспільство в ті роки та за сучасних умов у розбудові національної школи, а й відсутністю комплексної розробки з вказаної проблеми.

Дослідження проблеми забезпечення шкіл навчально-методичною літературою неможливе без всебічного вивчення широкого кола джерел та ґрунтовного аналізу документальної бази. Частково дослідженням з вказаної проблематики присвячені окремі праці О.Назарука¹, В.Приходька², Д.Дорошенка³ та ін. Однак вони не містять комплексного дослідження проблеми. У зв'язку з цим мета нашої статті полягає в окресленні джерельної бази, в якій міститься інформація щодо забезпечення загальноосвітніх навчальних закладів України навчально-методичною літературою в добу національно-демократичної революції.

Джерельну базу з даної проблематики складає фенументальний комплекс, сформований різними державними і громадськими структурами у той час, який нині розміщений у фондах Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України, Центрального державного історичного архіву України у м.Києві, державних архівів Вінницької, Сумської, Хмельницької, Київської та Житомирської областей.

Умовно джерельну базу можна розподілити на такі групи: перша група – законодавчі акти (закони, накази, універсали та інші офіційні документи органів влади і управління, що дали змогу вивчати етапи та шляхи формування правового поля й законодавчої основи, на які спирались у своїй діяльності органи освіти при проведенні українізації шкіл та забезпеченні її навчально-методичною літературою); друга – діловодна документація (постанови, звіти, інформаційно-аналітичні матеріали тощо); третя – опубліковані збірники документів і матеріалів; четверта – матеріали періодичної преси доби Української революції 1917–1920 рр.; п'ята – мемуари діячів українського національно-визвольного руху.

Так, першу групу джерел складають документи центральних органів влади – ф. 1064 “Рада Міністрів Української Держави”; ф. 1065 “Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки”; ф. 1115 “Українська Центральна Рада”, за якими простежується державна політика вищих органів влади, зокрема і щодо забезпечення шкіл навчально-методичною літературою. Прикладом може слугувати допомога видавничій справі, завдяки закону від 30 грудня 1919 р. про утворення “Управління преси та інформації” (до його складу входили українське телеграфне агенство, управління всіх радіотелеграфів в Україні, бюро друку, центральне інформаційне бюро, управління у справах друку та державна друкарня).

Друга група – діловодна документація про освітнє будівництво того часу. Так, ф. 166 “Міністерство освіти України”; ф. 2201 “Міністерство освіти Української Держави”; ф. 1792 “Подільський губернський комісар Тимчасового уряду”; ф. 2582 “Міністерство народної освіти Української Народної Республіки” містять величезний масив інформації та аналітичних документів, які віддзеркалюють

освітній рівень у 1917–1920 рр. Частина документів безпосередньо присвячена ставленню освітніх діячів до проблеми вирішення та забезпечення шкіл навчальною літературою. Характерною особливістю цього роду документів є послідовність записів ходу засідань, зборів, конференцій із занесенням до них ухвал і рішень, що приймалися в ході обговорення. Практично у кожному з них вказувались дати засідань, перелічувались учасники та зазначалась їх кількість. Важливу цінність мають протоколи, в яких детально висвітлювався хід засідань, тез виступів, аналіз статистичних даних, рецензії підручників та інші інформаційні матеріали. Зокрема, у ф. 2582 “Міністерство народної освіти Української Народної Республіки” містяться доповіді, звіти, розпорядження, законопроекти, звернення, накази, інструкції, службове листування, статистичні відомості, тобто матеріали, що дозволяють вивчати шляхи реалізації планів щодо забезпечення шкіл навчально-методичною літературою. У зазначеному фонді міститься також інформація про роботу педагогічної місії у Відні та висвітлюється організація роботи департаменту державного видавництва шкільних підручників.

Значним інформаційним джерелом про національні надбання України, про наміри домогтися повернення в Україну наукової та навчальної літератури, що знаходилися на території Росії, є ф. 2201 “Міністерство освіти Української Держави”. Саме у цьому фонді багатий матеріал про листування з Київською, Полтавською, Волинською, Катеринославською губернськими управами щодо рецензування й друку підручників, з видавництвами, школами та приватними особами – про видання підручників для шкіл України, з видавничим відділом – про виділення коштів для друкування шкільних підручників. Документи фонду висвітлюють роботу видавничого відділу, комісій із розгляду шкільних підручників з різних дисциплін та надання рецензій на підготовлені рукописи і пояснюючі записки до них.

У ф. 2581 “Народне міністерство освіти Української Народної Республіки” виявлено інформацію про закони і постанови Центральної Ради з освіти та законопроекти, підготовлені Секретарством освіти, про діяльність шкільних рад, формування комісій, призначення засідань, штат ради, організацію місцевих учительських спілок, їхні статути, протоколи з’їзів, листування з школами про забезпечення їх підручниками. Значний інтерес представляють, зокрема, повідомлення учителів шкіл повітів, міських і земських управ про стан українізації та наявність шкільних підручників, де звертається увага і на пропозиції авторів підручників з окремих предметів щодо підготовки текстів до видання.

У ф. 1113 “Управління преси і пропаганди Української Народної Республіки” знаходимо відомості про діяльність цієї структури, яка складалася з чотирьох департаментів та окремого відділу експедиції. Так, департамент преси та друку видавав офіційні періодичні видання, сприяв заснуванню органів громадської думки в Україні, вів реєстрацію та статистику друкованої продукції, друкував літературу, допомагав усіма матеріальними і духовними засобами максимальному розвитку української видавничої справи, виданню й поширенню серед різних верств населення літературної продукції. Важливий факт: саме від міні-

стерства преси та інформації УНР у певній мірі залежала поінформованість населення з різних питань.

У ф. 166 “Народний комісаріат освіти Української РСР” зберігається чимало відомостей про листування товариства “Просвіта” у Києві з міською управою про дозвіл на відкриття бібліотек та читалень, випуск науково-популярних книжок українською мовою, шкільних підручників, словників та ін.

Не менш цінна інформація міститься у Центральному державному історичному архіві України у м. Києві, зокрема ф. 707 “Управління Київського навчального округу” багатий на матеріал, присвячений листуванню з навчальними закладами про забезпечення їх навчальними програмами і шкільними підручниками.

До джерельної бази залучені матеріали Інституту рукопису національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського, зокрема листи українських суспільно-політичних, освітніх та культурних діячів. Особливе значення має лист М.М. Грінченко про її згоду на передрук “Граматики” і “Читанки” Б.Д. Грінченка (ф. 170).

Інформація про навчально-методичне забезпечення українських шкіл в контексті революційних подій 1917–1920 рр. міститься також в держархівах різних регіонів. Так, з-поміж численних матеріалів Держархіву Хмельницької області виділяється ф. Р-6 “Відділ народної освіти Кам’янецького повіту виконавчого комітету рад робітничих, селянських і червоноармійських депутатів”. У ньому зберігаються розпорядження, доповіді, відомості і звернення відділу народної освіти про школи Кам’янецького, Ушицького і Проскурівського повітів у справі забезпечення їх навчальною літературою, а також інструкції та листування з культосвітніми установами про організацію та укомплектування бібліотек.

У ф. Р-260 “Подільська губерньська народна управа” зібрані доповіді звернення та повідомлення відділу народної освіти про відкриття у Кам’янецькому повіті нових початкових шкіл та забезпечення їх підручниками, про вихід російсько-українського словника, листування з школами у справі комплектування шкільних бібліотек. Окремі документи висвітлюють роботу видавництва у справі книгодрування, зокрема щодо друку посібників та підручників для школи.

Важливими для дослідження є також матеріали Держархіву Вінницької області, зокрема ф. Д-74 “Могилів-Подільська чоловіча гімназія” та ф. Д-173 “Жмеринська приватна жіноча гімназія А.Я. Лукашевича”, де подані циркуляри та розпорядження Київського шкільного округу, звіти про стан шкіл та проблема їхньої забезпеченості підручниками. Винятково важливу роль для висвітлення діяльності кооперативних товариств, листування з видавництвами, торговельними конторами в справі забезпечення шкіл необхідною навчальною літературою містять ф. Р-137 “Вінницький союз сільськогосподарських і кредитно-кооперативних товариств” та ф. Р-157 “Вінницьке відділення державного видавництва України”.

У ф. Д-255 “Вінницька повітова земська управа” виявлено циркуляри закони, накази та розпорядження уряду Директорії УНР, частина з яких присвячена забезпеченню шкіл навчально-методичними виданнями. З-поміж численних

матеріалів виділяються ф. 172 “Вінницький окружний суд” та ф. Р-1196 “Подільський Губернський комендант”, в яких міститься інформація про діяльність Женишківської “Просвіти” Летичівського повіту, статут товариств “Просвіта”, передплата шкільної літератури та ін.

З-поміж матеріалів Держархіву Сумської області виділяється ф. 997 “Роменська міська управа”, в якому зберігаються циркулярні розпорядження, укази Полтавського генерал-губернатора, протоколи засідань управи, заяви, листування з міською думою з питань народної освіти та забезпечення шкіл навчально-методичною літературою.

До джерельної бази варто залучити й матеріали Держархіву Київської області. Так, у ф. 1447 “Товариство “Просвіта” м.Київ”, зберігаються листування з сільськими товариствами “Просвіта”, прохання надіслати зразки статутів, вказівки про організацію товариств “Просвіта”, про внесення до списків новозаснованих просвітянських організацій зареєстрованих товариств “Просвіта” з додатками статутів, зафіксовано поступ їх видавничої справи тощо.

Цінну інформацію про діяльність культурно-освітніх товариств “Просвіта”, їх склад та статуту товариств містять документи Держархіву Житомирської області – ф. Р-31 “Інспектура народної освіти Волинського губерньського виконавчого комітету рад робочих, селянських і червоноармійських депутатів”.

Третю групу джерел становлять документи і матеріали, опубліковані в період державної незалежності України. Це насамперед збірник “Український національно-визвольний рух. Березень-листопад 1917 р.”⁴, документи і матеріали якого, віддзеркалюють формування нових традицій, містять певну інформацію про забезпечення шкіл україномовною навчальною літературою. У інших збірниках документів – “Українська Центральна Рада: документи і матеріали” Т. 1. (4 березня – 9 грудня 1917 р.)⁵ та “Директорія. Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки: документи і матеріали” Т. 1. (листопад 1918 – листопад 1920 рр.)⁶ – подаються відомості про наради, тексти постанов, розпоряджень, ухвал, які стосувалися забезпеченості навчальних закладів підручниками та посібниками.

Змістовним та цікавим є збірник “Українське відродження 1917–1920 рр. на Сумщині”⁷ (автор-упорядник Г.Іванущенко). Опубліковані у ньому документи і матеріали частково стосуються проблеми забезпечення шкіл необхідною для навчання літературою.

Особливу групу джерел становлять матеріали періодичної преси 1917–1920 рр. (четверта група), в яких публікувалися різноманітні за видами, жанрами і походженням матеріали. Так, у 1917–1920 рр. побачило світ кілька центральних офіційних періодичних видань, серед яких провідне місце займали “Вісник Генерального секретаріату УНР”, “Державний Вістник”, “Вісник Української Народної Республіки”, “Вісник Ради Народних Міністрів УНР”, у яких друкувалися документи урядових структур, зокрема різноманітні рішення освітянського міністерства. За матеріалами цих газет можна простежити послідовність вирішення проблем українізації школи та забезпечення її навчально-методичною літературою.

На особливу увагу заслуговують публікації газет товариства “Просвіта”. Велика кількість матеріалів розповідають про життя місцевих осередків “Просвіти”, напрямки діяльності та їх роль у поширенні патріотичних українських ідей серед населення. Багато статей і повідомлень з різних куточків України стосувалися питань забезпеченості шкіл навчальними підручниками та посібниками. Подібні матеріали знаходимо на сторінках газет “Вісник товариства “Просвіта” у Катеринославі”, “Життя Поділля”, “Село” (Кам’янець-Подільського товариства “Просвіта”), “Народна воля” (товариства “Просвіта” у Києві) та інших.

Цінними є також публікації журналів “Вільна українська школа” (орган Всеукраїнської учительської спілки), який виходив з вересня 1917 р. до грудня 1919 р. та “Книгарь” (літопис українського письменства) (виходив з вересня 1917 р. до березня 1920 р.), що друкувалися видавничим товариством “Час”. Так, до складу редколегії часопису Всеукраїнської спілки учителів входили відомі українські педагоги: О.Дорошкевич (редактор), О.Музиченко, Я.Чепіга, С.Сірополко, С.Русова, П.Холодний та інші. На сторінках цього видання друкувались матеріали учительських та професійних з’їздів, повідомлялися освітянські новини. Майже у кожному його номері відводилося місце для поточної інформації з місць про життя учительських професійних спілок, давались звіти про роботу окремих організацій та Центрального бюро Всеукраїнської учительської спілки. У рубриці “Критика” друкувались рецензії на українську навчальну літературу. На сторінках журналу виступали учителі різних шкіл України та висловлювали свої позиції щодо якості нових українських підручників, ділилися досвідом своєї роботи тощо.

“Книгарь” вміщував інформацію про діяльність різних видавничих товариств України, давав перелік видань, що друкувалися чи готувалися до видання, знайомив населення з новою друкованою продукцією, що давало підставу для висновку про масштаби видавничої діяльності українських видавництв і особливо щодо випуску в світ шкільних підручників та забезпечення ними учнів.

Найбільш цінні матеріали щодо забезпечення шкіл навчально-методичною літературою виявлено у тодішніх центральних та місцевих газетах (безпартійних та різного політичного забарвлення), зокрема “Новій Раді” (Київ, 1917–1919), “Народній волі” (Київ, 1917–1918), “Трудовій громаді” (Кам’янець-Подільський, 1919), “Киевской жизни” (Київ, 1919), “Віснику Генерального Секретаріату Української Народної Республіки” (Київ, 1917), “Державному вістнику” (Київ, 1918), “Віснику Ради Народних Міністрів УНР” (Київ, 1918), “Новинах” (Кам’янець-Подільський, 1919), “Подольской мысли” (Кам’янець-Подільський, 1918), “Промени” (Київ, 1919), “Черниговской земской газете” (Чернігів, 1917), “Рідному слові” (Полтава, 1917–1919), “Відродженні” (Київ, 1918), “Слові” (Кам’янець-Подільський, 1919–1920), “Земському ділу” (Харків, 1918), “Робітничій газеті” (Київ, 1918), “Київській земській газеті” (Київ, 1917), “Житті Поділля” (Кам’янець-Подільський, 1919–1920), “Україні” (Кам’янець-Подільський, 1919), “Трибуні” (Київ, 1918), “Вільній Україні” (Рівне, 1919), “Громадському слові” (Київ, 1920), “Трудовому шляху” (Кам’янець-Подільський, 1919),

“Нашому Шляху” (Кам’янець-Подільський, 1919–1920), “Боротьбі” (Кам’янець-Подільський, 1919), журналах “Освіта” (Кам’янець-Подільський, 1918–1919) та ін.

Газетні публікації дозволяють відтворити весь спектр підготовки українських підручників та забезпечення ними навчальних закладів, висвітлити діяльність спеціальних комісій, які діяли при Міністерстві народної освіти, проаналізувати роботу державних та приватних видавництв. Утім, до окремих опублікованих у пресі матеріалів треба ставитися критично.

Важливе значення має п’ята група джерел – мемуарна література. Цінними для нашого дослідження є спогади відомого українського історика церкви і церковного права, знаного громадського і державного діяча О. Лотоцького, видані у Варшаві в середині 30-х рр. (у 1966 р. їх перевидали уже в Нью-Йорку)⁸ та О. Назарука⁹, видані у Відні, що дають нам змогу розширити уявлення про суспільно-політичне життя в Україні у період революції і погляди різних прошарків населення на процеси українізації школи та забезпечення її навчально-методичною літературою.

І. Мазепа у мемуарно-документальній праці “Україна в огні і бурі революції 1917–1921”¹⁰ розповідає про ставлення українських урядовців до національно-визвольного руху, життя на захопленій більшовиками території, нищення освітньої галузі, зокрема шкільних закладів.

З-поміж мемуаристів відзначимо подолянина В. Приходька. Він знайомить читачів з розвитком громадсько-політичного і культурного життя на Поділлі, згадував власну участь у товаристві “Просвіта”, наголошуючи, що “справа з шкільними підручниками стояла дуже зле, бо українських підручників для жодних шкіл, а в тому числі й для народних, до революції 1917 р. зовсім не було. Причиною цього слугувало те, що на просторі цілої Великої України нігде не було жодної української школи, отже не було для кого складати та видавати підручники. Існували українські школи та були підручники в Галичині, але своїми відмінностями в мові, змістом і програмою вони не надавались для простого передруку, були лише вітанім допоміжним матеріалом для складання нових підручників для Наддніпрянщини”¹¹

На жаль, окремим мемуаристам не вдалося уникнути суб’єктивного підходу, тому до їх різних свідчень слід підходити критично.

Отже, розглянуті джерела містять багато корисної і важливої інформації для з’ясування процесу забезпечення нової української школи навчально-методичною літературою. Кожне із них цінне само по собі, утім скласти загальну і цілісну картину наповнення шкільних закладів україномовними підручниками й посібниками можна лише за умови комплексного використання усіх тут перелічених джерел.

Примітки

1. Назарук, О. Рік на вільній Україні: спомини з української революції / О. Назарук. – Відень, 1920. – 344 с.
2. Приходько, В. Під сонцем Поділля: спогади / В. Приходько; упорядники і автори

передмови Ю. Легун, О. Кравчук. – Вінниця: ТОВ “Консоль”, 2011. – Ч. 2. – 416 с.

3. Дорошенко, Д. Мої спомини про недавнє минуле (1914–1920 рр.) / в чотирьох частинах: Галицька руїна – доба Центральної Ради – доба Гетьманщини – доба Директорії: друге видання / Д. Дорошенко. – Мюнхен: Українське видавництво, 1969. – 529 с.

4. Український національно-визвольний рух. Березень-листопад 1917 року: док. і матеріали / [упоряд. В. Верстюк (керівник) та ін.]. – К.: Вид-во ім. Олени Теліги, 2003. – 1024 с.

5. Українська Центральна Рада: док. і матеріали. У 2-х т. / [упоряд. В. Ф. Верстюк (керівник), О. Д. Бойко, Ю. М. Гамрецький та ін.; відп. ред. В. А. Смолій]. – К.: Наукова думка, 1997. – Т. 1.: (4 березня – 9 грудня 1917 р.). – 590 с.

6. Директорія. Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки. Листопад 1918 – листопад 1920 рр.: док. і матеріали. У двох томах, трьох частинах / [упоряд. В. Верстюк (керівн.) та ін.]. – К.: Вид-во імені Олени Теліги, 2006. – Т. 1. – 688 с.

7. Українське відродження 1917–1920 рр. на Сумщині / Авт.-упор. Іванушенко Г. М. – Суми: ФОП Наталуха А. С., 2010. – Т. 1. – 280 с.

8. Лотоцький, О. Сторінки минулого / О. Лотоцький. – Варшава, 1934. – Ч. 3. – 393 с.; Лотоцький, О. Сторінки минулого / О. Лотоцький. – США: Видання української православної церкви, 1966. – Ч. 1. – 279 с.; Лотоцький, О. Сторінки минулого / О. Лотоцький. – США: Видання української православної церкви, 1966. – Ч. 2. – 460 с.; Лотоцький, О. Сторінки минулого / О. Лотоцький. – США: Видання української православної церкви, 1966. – Ч. 3. – 393 с.; Лотоцький, О. Сторінки минулого / О. Лотоцький. – США: Видання української православної церкви, 1966. – Ч. 4. – 172 с.

9. Назарук, О. Зазначена праця / О. Назарук. – 344 с.

10. Мазепа, І. Україна в огні й бурі революції 1917–1921 рр. / Ісак Мазепа. – К.: Темпора, 2003. – 607 с.

11. Приходько, В. Зазначена праця / В. Приходько. – С. 204.

Nazar Kryk

Sources on the providing the schools in Ukraine educational-methodical literature in the 1917–1920

The range of present sources concerning the problem of providing the Ukrainian schools with textbooks and manuals in the revolutionary period 1917–1920, i.e. the archived documents, periodicals, memoir literature have been analysed in the research. The investigator represents the information about legislative acts (laws, orders, universals and other official records of authority and bodies of government), that reflect the stages and ways of forming the legal sphere and legislative basis of organs of education activity during the Ukrainization of schools and complex or partial problem solving to provide them with educational and methodical literature. The author of the research ascertains the administrative documents containing reports, statements, decrees, legislative bills, appeals, orders, instructions, official correspondence, statistic data, i.e. materials that expose the complicated process of plans realization as to concession of the necessary Ukrainian textbooks and manuals in the teaching and educational process to every elementary and secondary esta-

blishment. The published collections of documents and materials, that contain certain information about conferences, texts of resolutions, decrees, decisions concerning the provision of educational establishments with mentioned literature, are examined in the investigation. The researcher characterizes periodicals of the Ukrainian revolution period (1917–1920), which contains materials of various kinds, genres and origin, the documents of governmental structures, in particular various decisions of Ministry of Education. The examiner traces the sequence of solving the problems concerning school Ukrainization and providing it with educational and methodical editions on the materials of these newspapers and analyses the memoirs of the Ukrainian national liberation movement figures, that give a certain idea about social and political life in Ukraine and beliefs of different population layers on the processes of school Ukrainization and studies on the basis of the Ukrainian language tutorials.

Keywords: *sources, archived funds, memoirs, periodicals, the Ukrainian national-democratic revolution, the Ukrainization of school, textbooks and manuals, publisher, publishing activity.*

Н.В.Крик

Источники об обеспечении школ Украины учебно-методической литературы в 1917–1920 гг.

Проанализирован спектр имеющихся источников по проблеме обеспечения украинских школ учебниками и пособиями в революционную эпоху 1917–1920 гг.: архивные документы, периодическую прессу, мемуарную литературу. Предоставлены сведения о законодательных актах (законы, приказы, универсалы и другие официальные документы органов власти и управления), которые отражают этапы и пути формирования правового поля и законодательной основы деятельности органов образования при проведении украинизации школ и комплексного или частичного решения проблемы обеспечения их учебно-методической литературой. Освещается делопроизводственная документация, содержащая доклады, отчеты, распоряжения, законопроекты, обращения, приказы, инструкции, служебную переписку, статистические сведения, то есть материалы, раскрывающие сложный процесс реализации планов предоставления под учебно-воспитательный процесс в каждом научном и среднем учебном заведении необходимых украиноязычных учебников и пособий. Рассматриваются опубликованные сборники документов и материалов, содержащих определенную информацию о совещаниях, текстах постановлений, распоряжений, касающихся обеспеченности учебных заведений указанной литературой. Характеризуются материалы периодической прессы периода Украинской революции 1917–1920 гг., в которых публиковались разнообразные по видам, жанрам и происхождению материалы, печатались документы правительственных структур, в частности различные решения образовательного министерства. По материалам этих газет прослеживается последовательность решения задач по украинизации школы и обеспечения ее учебно-

методическими изданиями. Проанализированы мемуары деятелей украинского национально-освободительного движения, которые дают некоторое представление об общественно-политической жизни в Украине в то время и взгляды различных слоев населения на процессы украинизации школы и обучения на основании украиноязычных учебников и пособий.

Ключевые слова: источники, архивные фонды, мемуары, периодическая пресса, Украинская национально-демократическая революция, украинская школа, учебники, издательство, издательская деятельность.

Одержано 17 червня 2014 року

УДК 378.6 (477.4)“19”

В.В.Покалюк

Архівні джерела про сільськогосподарські виші Правобережної України на початку 20 рр. ХХ ст.: структурні зміни, формування викладацького та студентського складу

У статті на основі архівних джерел, насамперед Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, показано процеси структуризації сільськогосподарських інститутів на початку 1920-х рр., які створювалися на базі колишніх університетів, інститутів (Київський ветеринарно-зоотехнічний та Кам'янець-Подільський сільськогосподарський інститути). Водночас, технікуми організовувалися на базі дореволюційних середніх технічних і агрономічних шкіл (Сутиський, Могилів-Подільський сільськогосподарські, Кам'янець-Подільський сільськогосподарський технікум імені Карла Лібкнехта, Маслівський насінново-сортивничий технікум, Кам'янець-Подільський технікум цукроваріння). Автор на конкретних прикладах зобразив діяльність дорадчих органів у сільськогосподарських вишах, які допомагали керівникам у справі управління закладом, зокрема вони брали участь у роботі різних комісій, виконували окремі доручення, складали звіти, кошториси, доповіді. Досліджується структурні зміни у конкретних навчальних закладах: інститути поділялися на факультети, а технікуми на відділи. Автор показав процес формування професорсько-викладацького колективу, дослідив їхній персональний, кількісний та якісний склад, діяльність приймальних комісій, які склалися з представників губернських партійних комітетів, органів професійної освіти, ради профспілок, комітету незаможних селян. Значну увагу приділив